

MAGYAR-ROMÁN SZEMLE.

SZERKESZTI: MOLDOVÁN GERGELY.

A CZIGÁNYOK BEFOLYÁSA A ROMÁN NÉPIRODALOMRA.

Hogy valaki egy népnek a másokra gyakorolt befolyását tanulmányozhassa, vonatkozzék ezen befolyás azon népeknek irodalmára, vagy bárminemű szellemi és anyagi (intellectualis sau materialis) eseményeikre, elkerülhetlenül szükséges az illetőre nézve azon népeknek teljes ismerete, valamint tisztában kell lennie azon karakterekkel (jellegekkel) is, a melyek e népeket egymáshoz fűzik, avagy egymástól elválasztják.

Igy tehát, mielőtt kimondhatnók ítéletünket azon befolyást illetőleg, a melyet a cigányok a román népirodalomra gyakoroltak, szükséges jól meghatározni a cigányt (minthogy mi románok elég jól ismerjük mi magunkat). Azaz lássuk: kik a cigányok? honnan jönnek? minő szerepet játszottak minálunk? és végre, miben áll a mi népirodalmunkra gyakorolt befolyás? ha valóban volt valami befolyásuk.

Hogy ezen kérdésekre rendre megfelelhessünk, tanulmányunkat három fejezetre osztottuk fel, a melyek közül az első szól a *czigányokról általában* és azon korszakról, a melyben ezek megjelentek Romániában; a második fejezet szól a *czigányok szerepéről, mint zenészek*; míg a harmadik, a melyre legfőképp összpontosulnak kutatásaink, a *czigányok befolyásával a román népirodalomra*, foglalkozik.

I. fejezet.

A cigányok.

Európába való beköltözésük. — Romániában való megjelenésük.

Majdnem egész Európában egy szét-szórt, jólismert néppel találkozunk, a melyet első tekintetre könnyű felismerni, s a

mely a *czigány* nevet viseli. *Czigány* nevet mondok, mert e név alatt ismerjük mi, és semmikép sem más név alatt, kivéve talán a népnél előforduló néhány gúnynevet, mint például a *Faraon*, *Gasper*, *Cioară* stb.

Ők különböző név alatt ismeretesek a különböző népeknél. E nevek közül némelyek megfelelnek egy *Tigan* vagy *Tingan* (czigány) prototípusnak, mint a szerb *ciganin*, orosz *cygani*, lengyel *cygan*, eseh *cikán*, *cigán*, magyar *czigány*, új görög *τζίγγαρος*, olasz *zingari*, német *zigeuner* stb. A francziák *bohémien*s névvel illetik, a mely név a cigányoknak a XVI. században Nyugat-Európában tett nagy beömléstől vette eredetét. Ezen korszakban Nyugat-Európa lakói Csehországból hitték bejötteknek. Az angolok *gipsy* névvel jelzik, azaz égyptombeliek, azon okból, mert egy időben Égyptomból származottaknak tartották. Ugyancsak így nevezik a modern görögök is: *γίπτος*; a hönnan átköltözés folytán a Macedón-románoknál *ghjftu*.

A cigányok azonban ezen neveknek egyikét sem használják maguknak vagy nemzetbeliek elnevezésére. Az általuk közönségesen használható név a *rom* név (többes *roma*) A *Rom* (vagy *rum*) férfit jelent, míg a *romni* (vagy *rumni*) nőt. Ebből képeztek kicsinyítő szavakat (diminutive) román sufixumok (ragok, képzők) segítségével, mint *rómora*, férfiacska, *czigányoeska* és *romniori*, asszonyka. Egy másik kicsinyítő képző a *romnicel* szóban fordul elő. Így például azon megszólítási forma, a melyet egyik cigány a másik ismeretlen cigányhoz intéz, midőn összetalálhoznak: *Ian dumre Romnicel?* =

Czigány vagy (szórol-szóra: czigány fiu, czigányocska)?¹⁾

Egyik másik név, a melylyel a czigányok egymást illetik, a *Sinto* (*Sinde* vagy *Sinte*) név, többesben *Sinti* vagy *Sinthi*, a melyre vonatkozólag a legkülönfélébb és legkülönösebb leszármaztatások közokáztattak meg, de a melyek jelen tanulmányunkban nem érdekelnek.

A czigányoknak őshazájuként, mai napság biztossággal Indiát lehet állítani, ellentétben *Griselini*, *Hasse*, *Bataillard* s mások véleményeivel. A czigányoknak nyelve, a melynek tanulmányozására a tudósok kutatásai összpontosulnak, az első pillanattól azon véleményre szolgáltatott okot, hogy a czigányok és indiaiak közt rokonsági viszony létezik. 1777-ben *Rüdiger*, 1793-ban *Kraus* és *Zippel* e tekintetben összehasonlítási elemeket szolgáltatottak. Az utóbbi időkben *Miklosich*, e „népnyelvben tett komoly kutatások folytán,²⁾ azon következtetésre jutott, hogy a czigányoknak hazáját Indiának északnyugati részén kell keresni.“

De milyen korszakba kell helyezni a czigányoknak Indiából való kivándorlásukat, s melyik azon út, a melyen Európába értek?

Grellman s követői 1408 és 1409-re teszik a czigányoknak hazájukból való kivándorlását, azon korszakra fehat, a midőn a mongol származásu Timur Indiába csapott be, a hol számos hódításokat tevén, zsarnoksága által a megfélemlített lakosokat a viágba indulni kényszeríté.

Léteznek azonban biztos adatok arra vonatkozólag, hogy czigányok sokkal előbb léteztek Európában, a mi arra jogosít fel bennünket, hogy Grellmánnak állítását alaptalannak tekintve, a mások által szellőztetett véleményhez szegődjünk, ahhoz t. i., a mely a czigányoknak Indiából való kivándorlását 1000-re teszi. Ezen adat tekintetik a legvalószínűbbnek,

¹⁾ Dr. I. H. Schwicker. *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen* Wien und Teschen, 1-83, p. 3.

²⁾ Franz Miklosich, *Ueber die Mundarten und die Wanderung der Zigeuner Europa's*. I—VIII. fasc. in 4. Wien, 1872—1878.

tekintettel lévén a czigányok tájszólásai-
uak nyelvkülönbségére, szemben az őshazájukból levő nyelvvvel, valamint egy-
nehány történelmi motívumra is, a melyeknek fejtegetéseibe nem bocsátkozunk.

Azon utat, a melyen a czigányok haladtak, szintén megmutatja nyelvük. Első utjuk Kabulistán és Irán felé való irányozza; innen Perzsiába és Örményországba mentek át, a honnan átvették a sok perzsa és örmény elemet, a melyet nyelvükben találunk. Örményországból Szíriába keltek át, a hol meg is állapodtak egy darab ideig; hasonlóképp tettek Phrigiában és Lykaoniában. Innét, hogy Európába jöhessenek át, a Helleszponzon kellett átkelniök. Mai nap biztos adatok utján tudjuk, hogy a czigányok 1322-ben Kréta szigetén tartózkodtak és 1398-ban Naupliában. Miklosich állítása szerint a czigányoknak sokat kellett időzniök Görögországban, a miről tanuságot tesz a majdnem összes czigánytájszólásban előforduló számos görög szó. Dunán túl, Szerbországban, a czigányok már a XIV. század közepe táján ott voltak, a mint ez látható a Dusán István szerb királynak ajándék-levelében előforduló következő töredékből;

„A se cinguriié: Jatä si Tiga-
protomaistorü Rai- ni: protomes-
terul ko, Boiko Zlatare- Raico, Boico al lui
vikü, Vasilü, Pres- zlatar, Vasil al lui
vetiakü, Sokoli Su- Suchias ca sä
kiasovikü da dea pe tot anul cate
dale vsako godiste patruzei potcoave
cetiri deseti koni de cai . . .
ploci.“¹⁾

(Ime a czigányok is: a főmester Raiko, Zlatarfia Boiko, Szákiasz fia Vazul hogy minden évben negyven löpátköt szolgáltatssanak . . .)

Grellman-nak, Cogălniceanu-nak s másoknak abbéli állításai, hogy a czigányok Moldovában első ízben Alexandru cel bun (Jó Sándor) alatt (1401—1433) jelentkeztek volna, meg vannak döntve

¹⁾ Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, tom. III. p. 120 és 192.

azon tény által, hogy egy 1387-beli okmányban, a melyet Hasdeu ur az országos oklevéltárban Tismana kolostor okmányai közt fedezett fel, a cigányok már mint jobbágyok említetnek fel. Ime azon okmányból a cigányokra vonatkozó bekezdés:

„... ki simi potvruzdi gospodstvo mi i Elika sveta poeivsi sticu gospodstvami Vladislavu voevoda prilozu svätomu Antoniu na Vodici: selo Zidovstica... is livadami Bahmina selista, i vodënice u Bistrici i Acigani M celödei...“¹⁾

... afarä de acës-
tea mai confirmä
domnia mea cöle
date de cäträ sänt-
repositul unchiu al
domniei mele Vla-
dislav vaevod sän-
tului Antoniu de la
Vodița: satul Jidov-
știța... și cu live-
zile de la siliștea
Bahmino, și mori la
Bistrița, și 40 fami-
lii de Acigani...“

(... ezeken kívül uraságom még meg-
erősíti azon adományokat, a melyeket ura-
ságomnak meghalt szent nagybátyám a vo-
diezai szent Antalnak Vazul vajdája ado-

mányozott volt: a Zsidovstieza falut... és a
szilistei bahminoi rétekkel és beszterezci
malmokkal, és 40 cigány családdal...“)

Hasdeu ur nagyon jogosan jegyzi
még meg: „Megjegyzendő, hogy az ezen
okmányban említett 40 cigány család
nem maga Mireca cel Mare (Nagy Mireca)
által adományoztatik, hanem csak mint
az előbbi három uralkodó egyikének ado-
mánya erősítették meg, még pedig vagy
mint atyjának Radu-Voda-nak, vagy mint
testvérének, Dan Voda-nak, vagy végre
mint nagybátyjának, Vazul-Voda-nak, Du-
šan István komájának adománya; úgy,
hogy akármelyik esetben, a kérdéses czi-
gányok, ezen okmány alapján, körülbelül
azon időben adományoztatik a Tismana
szerzetnek, midőn a szerb király más
czigányokat adományozott volt az Ark-
angyalok tiszteletére felszentelt prizreni
szerzetes-egyháznak, azaz 1348 táján, vagy
valamivel előbb, vagy valamivel később.“¹⁾

Az 1388-iki évben a coziai szerzet
ugyanazon uralkodó által (Nagy Mireca)
300 cigány családdal ajándékoztatik meg.²⁾

(Folyt. köv.)

A. Candrea.

AZ ERDEI ÉLET.

Arra nézve, hogy a civilizáció ma-
gát a Duna bal partján befészkelhesse,
küzdenök kellett a természettel, közvetve,
vagy közvetlenül, nemcsak nemzeteknek
nemzetek után, népeknek népek után, ez-
redévek lefolyása alatt, hanem sorjában
választaniok kellett az emberiség szel-
lemének a tellurikus és atmoszferikus anyag-
gal szemben folytatott százados harcuk-
ban, néhány kivételes sztratégiai (hadi)
pontot, a honnan a győzelem valószínűbb
vala.

Olyan „természetes szelekezió“ védő
helyek, melyeket a körüskörül való sze-
renesétlen tapogatódzásoknak hosszú sora
után sikerült megtalálni, voltak nálunk
első sorban az Olt vidéke, azután Erdély,

továbbá Moldovának egy éjszaki szegle-
tecskéje és a tenger melletti foltocska a
Niszter befolyásánál.

Katonai nyelven szólva, az ember-
nek éppen ezen működési színhelyén kel-
lett hogy keressen és találjon ugyneve-
zett taktikai pontokat, magaslatokon he-
lyezkedvén el, a honnan következik, hogy
a városoknak nagyobb száma *dava*-ban,
azaz *hegy*-ben, (*havas* ban) végződik.

A községek egy elsődleges (primor-
diális) természetnek százados vegetációja
közepett emelkedtek és virágoztak fel.

Az ősz szó „codru“ (rengeteg) nálunk
mai napig megőrzője azon, egyszersmind
erdős és hegyes, alkotmányok emlékének

¹⁾ Ibidem, p. 192.—193.

¹⁾ Ibidem, p. 193.

²⁾ Foia Societății Românișmului, II. p. 30—32.

Ezen szó a trajáni Dációban nagy erdőséget, *veneteget* jelent: *sylva grandis*, *Waldung*, forét.¹⁾

Az isztriai románoknál csak a havas nevezetik „codru“-nak (rengetegnek) egy egyedüli helység tájszólását kivéve, a melyben a „munte păduros“ (erdővel borított havas) jelentés is megőriztetett.²⁾

Az arnátáknál „kodre“ annyit akar jelenteni, mint domb, »*Hügel*«. ³⁾

Európában csak az albánok és a románok bírván a „codru“ szót, e szólámnak per eminentiam trák származása minden kétséget kizár, valamint eredeti értelme *munte-pădure* (havas erdő) is.

Ezen szó az etimologia alapján, a primitív árja összetételeknek egy nagyon érdekes csoportjához tartozik, t. i. a *felkiáltó* (*esclamativ*) csoporthoz; a melyet Pott észrevett és azután Pictet hitelesített.

Igy például a szanszkrit *kāvârî*, napernyő, össze van téve *kâ+vârî*-ből „minő egy fedélzet!“; *kavasa*, fegyverzet, össze van téve *ka+vasa*-ból, „minő egy ruha!“ *karpata*, rongy, *ka+r+pata*-ból: „minő egy öltözék!“; *karbhaça*, ugorka, *ka+r+bhaça*-ból, „minő egy táplálék!“ stb.⁴⁾

„Codru“, a magánhangzónak rendes átváltozásával, tehát tökéletesen képviseli a szanszkrit alakulást *kadru*, ebből *ka+dru*, „minő egy fa!“ azaz „minő csoportja a fáknak!“

Pictet a nélkül, hogy ismerte volna, a román-albán szólámot, azt sejtette, hogy ugyanezen felkiáltó csoportból származnék a görög *κέρκος*⁵⁾ és bámulatos, hogy az ősz erdélyi püspök: Bob, anélkül, hogy legkevésbé is járatos lett volna a nyelvészetben, a mi „cadrus“ szavunkat a *codrus*-ból vezette le.⁶⁾

¹⁾ *Lex. Valach*, 131.

²⁾ *Jon Maioreșcu, Vocabular Istriano-român, Columna lui Traian*-ban, 1873. 43 l.: „codru munte; a Jeiuemiknél munte păduros.“

³⁾ *Hahn, Alb. Stud. Lex.* 47.

⁴⁾ *Pott, Etymolog. Forsch.* II. 2 426 l. és következők.

⁵⁾ *Origines*, I, 214.

⁶⁾ *Dictionaru rumănescu Clugiu*, 1822, 8° t.

Azonban világos, hogy sem *κέρκος* nem származik *codrus*-ból, sem *codru* nem *κέρκος*-ból; hanem mind a kettő, független uton haladva, a *kadru* törzsből származott.

A görögöknél a szanszkrit *ka+dru* egy egyedül álló fát képvisel, míg a románoknál és albánoknál értelme kibővül jelentvén egy erdőséggel beborított havast.

Az is lehetséges, hogy a trákoknál a *codru* szónak mind a két jelentése meg volt, valamint a latinoknál egy és ugyanazor szó, a *silva*, jelent nemesak nagy erdőt, hanem egyszersmind egy egyedül álló fát is, például Propertius-nál:

„Nemus omne intendat vertice silvas“,¹⁾ vagy Seneca-nál:

„Ingens arbor gravi silvas minores urget.“ Ugyanigy a francziáknál a *bois* egy időben fa is meg erdő is

Nem lesz fölösleges megjegyezni azt is fonetikai szempontból, hogy a bizantinusok a latin *quadrum*-ból *κέρκω*-t faragtak, míg a románok „codru de pâne“-t, vagy „codru de mămăligă“-t, azaz egy négyszögletű darab, Suida²⁾-ban *κέρκος* *ἀρτος*³⁾, átváltoztatván így a *ka-t ko*-vá, éppen úgy a mint lett a *co-dru* az ariai *ka-dru* ból.

Következőleg ezen etimológiának filológiai bizonyossága minden szempontban tökéletes

A „codru“-nak dák eredete a román nyelvben egybevág a leghavasiabb vegetációnak dák eredetével: *brad* és *stegiar* (fenyű- és tölgyfa).

Már Bolliac ur megállapította, hogy egy és ugyanazon fát a románok *brad*-nak, az albánok *bred*-nek nevezik⁴⁾ helyesebben így kellett volna mondania *bred*, artikulálva *bredî*.⁵⁾

A hangtani törvények szerint az a-val való alak kétségtelenül a régiebb, tehát alban *bred* egy primitív *brad*-ot helyettesít.

¹⁾ *Propertius*, l. 14. 5.

²⁾ *Du Cange, Glossarium medæe graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f. p. 71. *Suidae*, cf. *Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 170, in-f. t. 2. p. 337.

³⁾ *Seneca*, *Oedip.*, 542.

⁴⁾ *Currierul românesc*, Buccur., 1846, in 4°, p. 721.

⁵⁾ *Hahn, Alban. Stud. Lex.* p. 16.

Az örmény nyelvben a mely nem egyéb egy igen elfajult régi trák tájszó-lásnál s a mely mindazonáltal megőrzött még elég alakot a leszármazás idejéből, a jegenyefának egy igen magas fajtája *pardī*-nak¹⁾ neveztetik, a mi betűről betűre megfelel az alban *bradi*-nak, mert az örményeknél a *p* a legtöbb esetben az indo-európai *b*-t fejezi ki, például: *pant*-szanszkrit *bandh*, *pagoig*=lat. baculus, *pazoig*=zend. *bāzu* stb.²⁾, aztán ami a hangátvetést (metathesist) illeti, azaz *pradi* helyett *pardī*, már Bopp észrevette volt, hogy „egy betű sem eserélt el oly könnyen helyét, mint az *r*“.³⁾

Igy tehát a románoknál, albánoknál és örményeknél, három csoport, mely különböző időben származik le a trák nemzetségből, találkozunk a *brad* szóval *abies* jelentéssel, úgy általában magas fa jelentéssel.

A görögöknél, latinoknál, szlávoknál, litvánoknál, németeknél, keltáknál azonban nincs meg.

A mi Akademiánk az igaz megmondja nekünk, hogy „a római írók adataiban a *bratus* egy örök zöld fát jelent“⁴⁾; de ezen komoly állítás, valamint a tiszteletreméltó testületnek egész szótára, a mely teljes tudatlanságán alapszik annak, a mit századunkban a filológiai téren dolgoztak, nem egyéb egy ártatlan tréfánál.

Mit jelent a meghatározatlan frázis: „a római írók adataiból.“

Vajjon úgy kell-e beszélni?

Mely írók?

Minő adatok?

Mint hogy az Akadémia nem világosít fel, mondjuk meg tehát mi.

Ime a hely a természettudós Plineusból:

„Az arabok *Elymaeusban* keresik a *bratus* fát, a mely egy terebélyes eziprus-

¹⁾ *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8° t. I. p. 31.

²⁾ *Petermann*, Grammatica linguae armenicae, Berolini, 1837, in 8° p. 17.

³⁾ *Bopp*, Gramm. comparée, tr. Bréal, I. 28. §. 1.: „aucunefois ne changeant aussi aisément de place que *r*.“

⁴⁾ *Glossariu după însușcinavea dată de societatea Acaemică*, Bucur., 1871. t. 9.

hoz hasonlít, fehérnyes ágakkal bírván és tüzeles alkalmával kellemes illatot terjesztvén. Claudius császár róla esodákat beszél el. Ő mondja ugyanis, hogy a párthurok leveleivel italjaikat fűszerezik meg; hogy oszlatja a más fák füstjét. *A bratus a Pasitigrisen tul tenyészik Sittaka város közelében a Zagro havason.*¹⁾“

Következőleg, egy terebélyes és fehérnyes czedrus féle, a mely Szíriának egyik részén tonyészett s a melyet az ottani lakosok *brat*-nak neveztek el, a honnan a partusok közvetítésével a rómaiak is meghallották e nevet.

Ime valósággal mire szállítható le a „brad“-nak olaszága! „Fehéres“-ből — „örök zöldet“, héberből — latint farragni kétségen kívül a legkönnyelmesebb filologia, de kevésbé *akademikus*.

Következik tehát, hogy a *brad* szó csak a trákoknál létezett, a honnan örökölték az örmények, albánok és románok.

A szónak gyökere az áriai *bradh* nőni, a honnan a szanszkrit *bradhna* nővény gyökér jelentésben, betűről-betűre pedig egy felnőtt dolog.²⁾

Ezen etimologia megerősödést nyer logikai és fonetikai okokkal is.

Logikai szempontból ugyancsak a szanszkrit elnevezései a fának *rohi* és *vriksa* a nőni: *ruh* és *vrih* képzőiből keletkeztek.

Fonetikai szempontból a *θ* (theta) hang mindig megfelel a szanszkrit *dh*³⁾-nak és az alban *brad* nemcsak, hogy megengedi, sőt szükségli a *bradh* gyökeret.

A fenyő (*brad*), leszármaztatva az áriai *bradh*-tól, a mi annyit tesz, mint nőni, egy felnőtt, magasra ért fának a képzetét fejezi ki. A *felnőtt* és *nagy* képzetek majdnem mindenütt azonosíthatnak: a német *gross*, nagy, egy nőni jelentéssel bíró tőből származik, a mely az

¹⁾ *Plin.*, *Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: „Petunt igitur in Elymaeos amborem *bratum* cupresso fusae similem exalbidis ramis, jucunde odoris accessam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus inspergere potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumunque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro.“

²⁾ *Pictet*, I. 199—200.

³⁾ *Curtius*, *Griech.*, *Etymol.* 234.

angol *grow*-ban őriztetett meg; a szláv *rosli*, nagy, *rosti*-ből (nőni) ered, stb.

Éppen az áriai *bradh*-ből, nőni, származik a szanszkrit *vradhant* és a görög βλωρητής = *brádlhras*, mind a kettő „nagy“ jelentésben.¹⁾

Hogy szubsztantiválódhassék (főnévvé váljon) „crescutu“ (felnőtt) jelentéssel, a *bradh* gyökér megengedi, a participialis szuffixumot (ragot), a mely a szanszkritban *ta*, a görögben *tó*, a latinban *tu*, a szlávban *tu*.

Ezen dentalisszl kezdődő rag, mindannyiszor hasonlásra (assimilatióra) tö-

rekszik, valamennyiszor egy másik dentalisszl jön össze a gyökér végén, mint például: a szanszkrit *badh*, kötni, *tu-t* találván utjában *badh*-vá válik *badhtu* helyett.¹⁾

A *bradh* gyökérhez ezen a módon járulván a *tu* rag, a mely az összes európai nyelvekben *tu*-vá gyöngült, keletkezik a participialis (igenévi) *bradhtu* alak, a melyből egy végleges hasonulás által keletkeznek az albán *brad* és román *brad*.

(Ist. Crist.) — (Vége köv.)

Hasden Bogdán

A ROMÁN NYELVEK.

(Folytatás.)

II. Alaki (morfologikus) sajátosságok.

A főnevek. Jelenleg a román nyelvben három deklinációt ismerünk.

Az elsőhöz tartoznak azok a főnevek, a melyek hangsúlyos *ă* vagy *a* (ea)-ban végződnek:

casă (ház); stea (csillag) oca.

A másodikhoz a mássalhangzóban végződő főnevek tartoznak, továbbá az egész *u*-ban *ú*, fél *ü*-ban végződők:

cal (ló); sneru (após); boi (ökör)

A harmadikhoz *e*-ben végződő főnevek tartoznak:

carte (könyv); țepure (nyúl); patrie (haza.)

Összehasonlítva ezen három deklinációt a latin deklinációkkal, a következőket vesszük észre:

Azon első deklinációhoz tartozó főnevek, a melyeknél a végzet előtt nem fordul elő *i* itt is az első deklinációhoz tartoznak:

barba—barbă (szakál)

Az *ella*-ban végződők, mint *stella*, itt *ca*-ban végződnek:

stella—stea (csillag),

a melylyel a törökből átvett főnevek is assimilálódnak:

dară, — sarmă, —

a melyeknek ez az artikulált alakja: steaua (a csillag). darăua, sarmăua.

Azon főnevek pedig, a melyeknek végzete előtt *i* volt, az *ă* (a)-t *e*-vé változtatták át és így átesaptak a harmadik főnévi hajlításhoz:

patriă — patrie (hon. haza).

Ugyancsak a harmadik deklinációhoz pártolt át néhány főnév, a melyek elfogadták az *e* végzetet:

charta — carte (könyv).

A latin második deklinációbeli főnevek, a melyek mind *u*-ban (plus mássalhangzó) végződnek, megfelelnek a román második deklinációnak. Ezen deklináció magában foglal még néhány olyan főnevet is, a melyek a III-ikből jöttek át

A latin harmadik deklinációbeli főnevek megfelelnek a román III-ik deklinációjának, de egy részök a másodikhoz csapott át: berbece (berbécs), dor (vágy, fájdalom);

¹⁾ Curtius, Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik, Leipzig, 1868–9, in 8°, t. I. pars 2, p. 295.

¹⁾ Schleicher, Compendium, § 224.

némelyeknek mind a két deklinációra van végzetük:

pureo és pureo (ballra)
soarece és soarec (egér).

A latin IV. és V. ik deklinációbeli főnevek, végzetük átváltozása következtében, átmentek egyikéhez, vagy másikához a román három deklináció közül:

facies—facia—față (alak, ábrázat, szín)
manus — (ősromán) mânu — mâna (kéz).

Összehasonlítván most a latin eseteket a román esetekkel, azt látjuk, hogy a latin klasszikus nyelvnek számos alakjai közül a románban alig van meg egy — kettő (az első decl.), esetlegesen egy harmadik alak a vocativusnál. Meg kell tehát kérdeznünk magunktól: minő esetek őriztetnek meg? más szóval: a latin nyelvnek melyik eseteitől származnak a mi szavaink?

A régi román nyelvben, abban t. i., a melyet a régi irott emlékek előtt beszéltek, két eset volt: az alany eset, a latin nominativusnak felelő meg, és a tárgyas (regim) eset, a mely a latin accusativusnak felel meg.

Az első deklinációnál két alakkal találkozunk:

(o) tablă (egy. tábla)
(unci) table (egy táblának)

A *table* alak megfelel a nominativusi *tabla* (= *tabula*) alaknak, mert a hangsúlytalan vég *a* átváltozott *e*-vé, mint a:
mōnumenta — morminte
conventa — cuvinte

szavaknál.

A *tablă* alak megfelel az accusativusi *tablam* (= *tabulam*) alaknak, a hol az *m* által követett *a* átváltozott *ă*-vá az *m* pedig kiesett.

A volt román nyelvben tehát volt:
az alany eset *table*
a tárgy (regim) eset *tablă*.

Későbbben elfelejtetvén a román és a latin esetek közt való kapocs létezése az *ă*-val való alak nominativus alakká lett.

A régi nyelvben két többes alakunk volt, ugymint az *e*-vel és *i*-vel való alak, a melyek ma is léteznek egyes főneveknél, de semmi jelentéskülönbség nélkül:
coadă — cozi és coade (fark).

A főnevek általában csak az egyik esetet őrizték meg:

casă — case. (ház)
țară — țări (ország).

A második deklinációnál csak egy alakunk van az egyesben és egy alakunk a többesben. Az I-ső deklinációnál látottak alapján meg kell engednünk azt, hogy az alakok egyszer ezek voltak:

• Egyes szám domno — dom(i)nus
domno — dom(i)num
(o orrhangu az *m* miatt)

• Többes szám domni — dom(i)ni
domno — dom(i)nos

Az egyes szám alakja lett:

domnu,

mint a többes szám tárgyesete, a melynek eltünése után maradt:

az egyes számban domn(i)
a többes domni

A II-ik deklinációnál nem tudunk rekonstruálni az eseteket de jogunkban áll feltételezni, hogy itt is ugyanazon állapot volt meg, mivel egyes olyan alakokkal találkozunk, a melyek közül némelyek megfelelnek a latin nominativusnak, mások pedig az accusativusnak még pedig némelykor ugyanazon szavaknál:

solem — soare (nap — égi test)

lumen — lume. (világ)

nime és nimene (senki)

șerpe és șerpete (régii alak) (kigyó)

șoarec és șoarece (egér)

pântec și pântece (gyomor, — has)

A többesben mindig *i*-nk van, a másodikban deklináció befolyása alatt, a mint erre példánk vannak éppen a latin szerzőkből, a hol a IV-ik deklinációhoz tartozó főnevek *i* többessel bírnak:

gemiti p. gemitus

quaesti p. quaestus

A melléknevek. Ezeket két osztályba sorozhatjuk, u. m.: két végzetűek (u, ű, mássalhangzó, — ű) és egy végzetűek (e.)

A névmások. A latin névmásoknak megfelelő különböző névmásaink vannak, a hangtani törvényeknek megfelelő átváltozással.

Az igék. A mi igeajlitásainknak több összetett alakjuk van, mint a latin igeajlitásoknak. Ezek úgy tűnnek fel

nekünk, mint természetes fejlődményei a latin nyelvnek, a melyben *laudatus sum* stb. alakokat találunk a régibb időben.

A mi nyelvünkben a szenvedő alak eltűnt, helyettesítve lévén a *fi* (lenni)-vel körülírt alakokkal.

A cselekvő alaknál pedig összezavartott az indicativus és conjunctivus módja; úgy például az indicativus plusquamperfectum megfelel a conjunctivus plusquamperfectumának:

venisem — venissem

A román nyelv még két segédigét formált a *habeo*-t és *volo* (volio)-t és ezek segítségével képezi az összetett időket:

am fost (voltam)

voiü fi (leszek.)

Ezen nem kell megütköznünk, mivel éppen a klasszikus latin nyelvben is találunk ilyen nemű kifejezéseket: *audium habeo, iudicatum habeo, illos commonitos velim.*

III. Az *articulus* (névelő).

A névelőt külön fogjuk tárgyalni, minthogy ez egyik legjellemzőbb és legfontosabb sajátága nyelvünknek.

Megkülönböztetjük: a tulajdonképeni articulus (névelőt), a genitivusi articulus és a melléknévi articulus.

Lássuk mindezen névelőknek alakjait.

A tulajdonképeni articulusnak következő alakjai vannak:

Hímnemű egyes szám nom. 1, le

" " " gen. dat. lui

Hímnemű többes szám nom. és acc. i

" " " gen. és dat. lor

Nőnemű egyes szám nom. és acc. a

" " " gen. és dat. ei, i

Nőnemű egyes szám nom. és acc. le

" " " gen. és dat. lor.

Általában tudva van az, hogy a román nyelvek articulusa az *ille* mutató névmásból származik; következésképpen ennek segítségével fogjuk megkísérteni a mi articulusunknak formáit kimagyarázni. Ezért szükség lesz, Lambrior véleményeként a mutató névmásnak utolsó szótagját figyelemmel kísérni, valamint számba tartani

a föltételezett népnyelvi alakot is, a hol az *i* helyettesítve van *e*-vel, *u*-val és *o*-val.

Ezen az úton kimagyarázhatók az összes alakok, az *u* alakot kivéve.

1.) Az *ellom* (illum) accusativusból birjuk az utolsó hangsúlyos szótagot; az *m*-nek kiesésével padig az *o* nasalisáltatott és azután *u*-vá lett. A teljes alakot megtalálhatjuk a régi könyvekben és macedonoknál; a megcsontított alakot az irodalmi nyelvben:

(el) lom — lo — lu — l

2) Az *elle* nominativusból az első szótag kihagyásával birjuk a *le* alakot:

(el) le — le

A nominativusnak két articulusa ugyancsak a két esettel való deklinációval magyarázható ki:

alanyeset: le

tárgyeset: lu.

3.) A többes hímnemű alanyesetből az *i* megelőző *l*-nek lágyulása folytán birjuk az irodalmi és dáko román *i* alakot, szemben a macedo-román *li* alakokkal:

(el) li: — li — i

4.) A többes nőnemű accusativusból, a végmáshangzó elesésével és a vég *a*-nak *e*-vé való átváltozásával, birjuk a *le* alakot:

(el) las — la — le

5. Az egyes számú hímnemű accusativusból plus a *hic* adverbium, a hehezet és a végmáshangzó kiesésével birjuk a *lui* alakot:

(el) lom + hic — lum + i — lu + i — lui — lui

6. A többes genitivusból, a végmáshangzó kiesésével, birjuk a *lor* alakot:

(el) lorom — lorum — lor — lor.

7. A többesszámú nőnemű nominativusból, az *ae* diftongusnak *ē*-vel való használata és ezen *e*-nek diftongizálása folytán és a *hic* adverbiumnak hozzáillesztése következtében birjuk *iei* macedoniai és *iei* dáko-román alakokat:

(el) lae + hic — le + hic — lie + i — liei —

iei (oi, i).

8. Az *a*-t illetőleg a következő magyarázat adatott, a mely azonban nem kimerítő. Az egész alak vétetett tekintetbe, a melyben az *u* u-vá lett; aztán a vég *a*-nak okából az *e* ea-vá lett; majd

az *uă* szótag kiesett és az *ea* *a*-vá huzódott össze:

ellam -- ellā -- euā -- eamā -- ea -- a.

A genitivusi articulusnak következő alakjai vannak:

al a

al ale

és azon szóval egyezkedik, a melytől függ a genitívus.

Ez az *ad* prepozícióból (előljáró) és plus az articulusból magyarázható meg:

a(d)l a(d)a = a.

a(d)l a(d)le

A melléknévi (adjectivalis) articulus a *cel*, *cea*, *cei*, *cele* (az, amaz, azok, amazok).

Miután már láttuk az alakokat, figyeljük meg az articulusnak hátratevését.

E tekintetben három magyarázat létezik: a Cipariu-é, a Haşdeu-é és a Lambrior-é.

Cipariu állítja, hogy az articulus a végzetnek ismétlődése és aztán a hangzók közt közbeszúrt *l* segítségével keletkezett:

omu — u = omu — l — u

domni — i = domni — l — i = domni

Ezen magyarázat azonban nem elégitő.

Haşdeu megállapítja, hogy az articulusnak hátul tevése megtalálható a románoknál, bolgároknál és albánoknál. A bolgárok a románoktól kellett hogy átkölesönözzék ezt, minthogy ez nem fordul elő a többi szláv népeknél. A románok és albánok a dako-genikus nyelvből örökölték át. Lambrior azon volt, hogy a latin népnyelvből lehet kimagyarázni.

Használatban lévén ugyanazon egy értelemben *homo ille* és *ille homo*, nagyon természetes volt, hogy némely román nyelvekben az egyik alak, a román nyelvben a másik alak jusson érvényre. Ezen győzelem csak bizonyos küzdelem után érvényesült, a mi kilátszik az articulusnak előltevéséből a himnemű tulajdonneveknél és a nőnemű articulusnak előlvaló alkalmazásából a régi szövegeknek egyes helyein.

IV Értelmeváltozások.

Értelmeváltozások két ellentétes irányban történtek: a latin szavaknak értelme vagy kibővült vagy megszorított.

Példák az értelmekibővülésre:

casa (colibă-viskó) — *casă* (általában ház)
caballus (mirtoaga-gebe) — *cal* „ ló)
emergere (a vízből kibukni) — *mergero* (menni).

passer (veréb) — *pasăre* (madár).

2. Példák az értelemmegszorításra:
necare (megölni) — *innecare* (vizben megfulladni),

humus (talaj, föld) — *humă* (egy bizonyos nemű föld),

masculus (himmemű) — *maseur* (ártány),
nutricium (eledel) — *nutre* (takarmány).

Jegyzet. Ezen fejezetben a román nyelvnek csak azon legjellemzőbb sajátosságait választottam ki, a melyek legfontosabbnak tetszettek nekem.

Gh. Adamescu.

AZ AVASI OLÁHOK A RÁKÓCZY-FORRADALOMBAN.

(Vége.)

Legjobban tüntette ki magát a forradalomban Karácson Tódor Süranyfaluból, kinek itt, valamint később az 1717-iki tatárbeütés alkalmával tanusított vitézségét Szirmay Antal Szatmármegyéről írt monographiájában ekként írja le:

„1717. Eszt. Azon siralmas Tatárablást, mely ezen vármegyét elborította,

Mikolay György a mikolai templomban egy táblára felíratta, és mi azt Ugoesavármegyének esméretében 25. lapon kiadtuk. Bagósy László ezen veszedelemben gróf Károlyi Sándor Főispány rendelkezéséből hirtelen fegyverre kelő Tiszamellyéki Nemességet vezérelvén, először Nagy-Bányánál, azután 150. Oláhokkal és a

Mármarosi sóaknában dolgozó mivésekkel magát összvacsatolván a Borsvai (borsai) szoros uton a Pogányokat megvervén elszélesztette. De legnagyobb vitézséget mutatott Karácson Tódor született Oláh és Királyi Uradalmi jobbagy, a ki a vármegyének 30 Hajdujival többet mint 8000 Keresztény telket a Tatároknak körmeiből ki szabadított. A vármegyének jegyző Könyve ezen cselekedetet így írja le: hogy mint egy 12 ezer Tatár Erdélyben Beszterczénél béütvén egész Szathmár városáig jött, mindent elpusztított, tíz ezer Erdély és Szathmár vármegyei lakókat felfűzvé. Gróf Károlyi Sándor Fő Hadi Vezér helytartójának és Fő-Ispánnak fő Felségétől hatalma lévén az ollyas ellenséges beüteseket meg gátolni Bagossy Lászlónak vezérlése alatt felfegyvezkettette a Tisza-melleyi Nemességet és a Tatárokat üzőbe vette; hogy pedig két tűz közé szorittassanak, a Borsai szoros utat, a mellyen Havas-alfölde felé ki menetelek lehetett, hirtelen szálás fenyő fákkal bévágatta és annak őrizetére Karácson Tódor oláh jobbagyot mint hadnagyot a Vármegyének 30 hajdujival Teschéni jó puskákkal oldalaikon lévő pistolyokkal s éles kardokkal fel-fegyverkezve rendelte. A mint-is a Tatárok Nagy-Bányánál megtámadtván és üzettetvén Ugocsa felé vették uttyokat és azt felis dulván, mivel meghallották a Császári tábornak Nándor Fejérvárnál nagy győzelmét, a Törököknek megverettetését és azon erősségnek fel-adattását, Borsai szoros ut felé siettek. A hol nagy akadályra találván, Karácson Tódor hajnal hasattával őket bátran megtámadta, sokakat közülök golyóbisokkal, többeket karddal földre terített, igen sokakat pedig megsebesítvén azoknak egy néhány ezernyi sokaságát a fenyves havasokban menedék helyet keresni kénszerített s úgy elszélesztvén őket valami 8000 keresztény lel-

ket azoknak igájából ki ragadott és megszabadított. Melly vitézi cselekedetét Fő-Ispány-ő Exzellentiája illő helyeken úgy mint Sabaudiai Eugen Vezérlő Herczegnél, Fő hadi Tanátsnál, Magyar Udvari Kantzelláriánál és a Nádor Ispánnál bejelentvén ő Császári s Királyi Felsége tekintvén Karácson Tódornak érdemeit, őtet és az ő maradékait Nemességgel kegyelmesen megajándékozta, kinek Tzimeres Nemes levele közönségessé tétetett, senki ellene nem mondván. Nemes Maróthy Mihálynak pedig a ki ezen Tatárrablásban minden vagyonyjátul megfosztatott, személyesen el-raboltatott és különös Isteni gondviselés által megszabadulván a társainak rab szíjait fel vágdalta, összevgyülekezett rendek által 100 forint segítségül adatott. 1718 Eszt. tartatott közönséges gyűlésben. Ezen Karácsony Tódorról ez a közvélekedés: hogy hajdanában katonáskodván, már ottan vitéz cselekedeteivel magát nevezetessé tette.

Az avasiak nagyon sok harcban vehettek részt és sok harci érdemet szerezhettek, mert hihetőleg annak eredménye az a sok nemesítés, a mi itt tapasztalható. Egy régi okirat fordult kezembe, melyen csak Avas felső faluból 40 nemes ember szerepelt.

Historia est magistra vitae: annak lelkesítő emlékei szolgáljanak irányadóul a jövőre nézve

Én hiszem, hogy eljő, sőt nem messze látom az időt, mikor ismét előállanak a régi daliás szép idők, mikor magyar és román, mint egymást igazán szerető édes testvérek, egyenlően fogják szeretni a hazát s a haza érdekében, ha kell, fel fogják áldozni életüket és vérüket, mint egykor oly hősileg tették.

Marosán Viktor.

OLÁH GYERMEKVERSIKÉK ÉS MONDÓKÁK.

(Vége)

Gyűrűsdinél ez a mondás járja:

Incluș vârticuş,
Pe-acel deget am pus.

(Csinos kiesi gyűrű, kinek az ujjára
huztam!)

Cziczézésnél így szólnak:

Unelica, dunelica, cicigan, pânagan,
ropsica, ropronpa, haida gico piegenico
se arusea gita crae!

Gyermekkoromban hallottam Enye-
den egy kis verset. Nem tudom, a magyar
fiúk fordították-e le tréfából a Gáspár-féle
esemegék versét, vagy igazán oláh né-
pies versike. Különben így hangzik:

Unde ai fost mielule?
La pădure domnule.
Ce ai mâncat tu mielule?
Fruiză verde domnule.
Ce ai bent mielule?
Apă rece domnule.
Cin' te a bătut mielule?
Păcurariul domnule.
Cu ce te a bătut mielule?
Cu băta mare domnule.
Cum ai făcut mielule?
Mehehe și behehehe.

(Hol voltál báránykám? Az erdőben
uraeskám. Mit ettél b.? Zöld levelet. Mit
ittál? Hideg vizet. Ki vert meg? A pa-
kulár. Mivel vert meg? Nagy bottal. Hogy
tettél? Mehehehe, behehehe!)

Bánáti embertől hallottam egy más
verset. Ő táncznótaként mondta el. Lehet,
hogy tánczközben is mondogatják, de
nyilvánvalóan gyermekvers:

Bună ziuă broască, broască,
Hu, hu, hu!
Sănătos broșcoiū, roșcoiū,
Hu, hu, hu!
Șezi la noi, dae' ai venit,
Hu, hu, hu!
N'am venit să odihnesc,
C'am venit să te pețesc,
Hu, hu, hu!

Că d'in casă būnă gazdă,
Ca mi moară sub ferastă,
Și făina'mi cura'n casă,
Hu, hu, hu!

Două cioră
Duc la moară.
Două rațe
Taie ghiată.
Doi cocosi
Toarna'n coș.
D'alba găini
Stringe făina.
Doi gânsaci
Desa'n saci.
Două muște
Fae găluște.
Doi țintari
Fae verzari.

(Isten jó nap, békasszony! Fogadj
Isten, béka uram! Úlj le nálunk, ha el-
jöttél! Nem pihenni jöttem, hanem hogy
megkérjelek. Jó gazda vagyok én, abla-
kom alatt a malom, a házamba foly be
a liszt. — Két varju ment a malomba,
két réceze törte a jeget, két kakas öntött
a garatra, fehér tyuk gyűjté a lisztet, két
gunár tölté a zsákot, két légy galuskát
főzött, két szunyo, labodás lepényt esinált.)

Befejezésül álljon itt egy pár kará-
csanyi kolinda, melyet gyermekek szoktak
mondogatni. Az egyik:

Mă uitai pre ferestuică,
Ved colaci și ved cărnați.
Seulați gazde și mi-i dați
De mi-ți da un cărnățel,
Va feta seroafa un pureel;
De mi-ți da un colăcel,
Va feta vaca un vițel.

(Benéztem a kis ablakon, kalácsot
és kolbászt láttam. Gazdák, keljetek fel.
adjatok nekem is! Ha egy kis kolbászkát
adtok, kozátok szép malacgot fiadzik;
ha egy kis kalácsot adtak, tehenetek
megborjuzik.)

Egy másik:
 Slobozi-mă gazdă 'n casă?
 Că-'să cu ciucuri de mătăsă,
 Și cu caii osteniți,
 Și-ar trébui potcoviți
 Cu po'coave de colăci,
 Și cu cuie de cărnați.

(Be szabad-e mennem, gazda? Se-lyemrojtos a ruhám Elfáradtak a lovaim s meg kellene patkoltatnom kalácspatkóval, kolbászszegekkel.)

Hidalmási vers:

Am un frate feurel,
 Infeurește pănă ce aur clădește.
 Fă-mi o furcă de aur,
 Să mă duc 'n șezători,
 Unde-'s fete și ficiori.
 Când în casă oi intra,
 Casa li s'a lumina
 Fetele m'or întreba:
 Cine ți-a făcut furca?

(Van egy vas testvérem, addig üti a vasat, a míg arannyá válik. Készíts nekem egy arany villát, hogy a fonókba

járjak, a hol leányok és legények vannak. Mikor a házba lépek, fényesség lesz benne. A leányok megkérdeznék: ki csinálta ezt a villát?)

Ez a másik hidalmási ének talán husvéti öntözködő vers lesz:

Slobozi-ne gazdă 'n casă,
 C'afară ploauă de versă
 În grădină la stupină
 Este o rece fântână,
 Și un strat de busuioe,
 Și unu de trandafir.
 Hai să smulgem câte-un fir.
 Să intingem în cea fântână,
 Să stropim în sus la nori,
 Să mergem încântând
 Pă Dzeu laudând.

(Boesáss be gazda a házba. mert künn esik, csakugy szakád. A kertben a méhes mellett van egy hideg forrás, egy ágyás buszujak meg rózsá. Gyere, szakítsunk egy egy szálát, mártsuk a forrásbá, hintsük a feilegek felé, énekelve menjünk és az Istent dicsőrjük.)

University Library Dr. J. Versényi György.

ROMÁN SZOKÁSOK.

Haidău.

A kaluserek tánczával kapcsolatban érdemes megemlékeznünk a leányokkal való tánczútról is, a mely azok közül, a melyeket: alkalmam volt látni, a legszebb, a legesztetikaibb és legtöbb figurából van összealkotva, az, a melyet Benik vidékén *haidău*-nak neveznek.

Husvét másodnapján a 18 éven felüli legények összegyűlnek és megválasztanak maguk közül három *birae*-t, vagy *căpelași*-t. a kiknek kötelességük a táncz vezetése (rendezése).

A zenész szerződötve van Husvét-től Kisasszonynapjáig, kötelessége lévén minden vásár- és ünnepnap zenélni a táncznál.

A táncz templomozás után kezdődik és eltart ugy estefelég, midőn az ár-

nyékok kezdenek leereszkesdni, levén a táncz helye egy kert, vagy a patak mártja mellett levő porond (*prundul văii*) a jegenye és fűzfá árnyékában, rossz idő esetén egy esür.

Minden nagy leány, ha a tánczban részt akar venni, kötelessége egy kiszabott díjat fizetni és a zenésznek (*ceterașul*) nagy dél tájt (*prânzul mare*) enni adni.

A *căpelași*-ik kötelességei közé tartoznak a díjak beszédese, a melyből a zenész fizettetik ki, a rend fentartása a táncz alkalmával, a legények közt felmerült összetűzések kiegyenlítése, a szófogatlanok megbüntetése; a büntetések közül a legmegszégyenítőbb a tánczból való kizárás. — Hogy egy leány se maradjon azonban tánczolatlanul, nem a legények kéri azokat tánczra.

Mint nézők részt vesznek öregek, fiatalok és gyermekek. A nagy leányok egymás mellett állanak félkör alakban virágot és zsebkendőt tartva kezökben. A táncz hely nagy kör alakú, melynek közepén egy tuskón, vagy egy hosszú padon ülve a *zenész (celerasul)* és a *kontrázó (condronaş)* foglalnak helyet, leányok a zeneszóra ugrálnak egymást körbe követve, eleinte kaluser figurákat végezve a legjobb tánczos vezetése alatt, a ki a táncz vezérének (*vătaf al jocului*) nevezetik. Miután majdnem minden tánczos a táncz helyen van, a *căpelaş-ok* (rendező) a lányokhoz közelednek és egyszerre egyet, vagy kettőt kéznél fogva elővezetnek és nagy illemmel a tánczosokra bizzák, a kik szintén nem tánczolhatnak egynél, vagy kettőnél többet. A lányok balkezükkel megfogják a legény jobbjának két kisebbik ujját, úgy, hogy a legények a kör kerületének azon részére esnek, a hol a zeneszék ülnek, míg a leányok a kör külső részére.

A táncz ezen *kurjantással (chiuitul)* kezdődik:

Frunză verde plopuri nalte
Dați copii la a noaste salte,
Și picăți ea para în foc
Moștenitul nostru joc!

(Zöld levél magas jegenyefák,
Tánczoltjátok fiuk a mi tánczunkat,
És tánczoltjátok mint a tűz lángja,
Öröklött tánczunkat!)

A kurjantásoknak azonban öszhangzaniok kell a zene melodiájával es a nélkül, hogy elénekelnék a zenetaktusa szerint kell hogy kiejtve legyenek.

Legelsőben, midőn a *căpelaş* átadja a lányt, a tánczos jobb kezével kéz alatt megforgatja és mindnyájan elvégzik az első figurát: a *kör körül való keréken menés (mersul rotogol)*, a másodikat *premulbata (sétijárás)*, a mely alatt a tánczosok derekuknál fogva tartják magukat, a harmadikat: (*întărireă coloanelor*) a kolonok összetalálkozása a középén, a negyediket: *haidău* midőn a kolonok szétterjeszkedve mindenféle összetett figurákat tánczolnak, a melyök a négyes VI-ik figurájával hasonlítanak össze az ötödiket:

adunata (összetömbrülés) és *învértita* megforgatás), a mely áll két fellépésből jobbra és ugyanannyiból balra, a melyeknek azonban a taktusnak és melodiának fordulatai szerint kell váltakozniok.

A 1. éven felüli gyermekek a táncz elsajátítása végett ugy suttyonban egy-egy házhoz gyűlnek össze, a hol egy-egy tánczmester tanítja meg és csak azután, ha nagyok és jól tudnak tánczolni, lépnek be a nagy tánczba.

Sokszor előfordul a falu előkelőbbjei között olyan is, a ki magára vállalja a táncz költségeit, a melyért a falu legényei és leányai egy aratáskor adott kalákával fizetnek meg. Ez a *táncz kalákájának (clăca jocului)* nevezetik, a melyet akkor fogunk leírni, midőn a *buza koszoruról (peana, séu cumuna grăului)* fogunk szólni.

Szent-János napja (*Sânzănele*).

Keresztelő szt. János születése napjának ünnepét, a mely az ó naptár szerint június 24-ikére (új naptár szerint július 6 ára) esik, a havasiak *Sânzăne* vagy *Sânzuene*-nak nevezik. Ezen ünnepet megelőző napon a falusiak kimennek a rétekre valami jó illatu virágokat gyűjteni, a melyeket szintén *Sânzăne* nek neveznek, a melyekből haza hozva koszorukat kötnek. Ezen koszorukat az ajtó feletti ház fedélzetére dobják fel, továbbá elhelyezik a határok és a buzavetések közt levő keresztekre, veteményes ágyakra és a méhkasokra.

Midőn a nap lemenőben van, a házbeliek a ház előtt sorakoznak és koszorukat dobják fel a ház fedélzetre. Mind-egyik koszoru egy életben levő családi tagnak a nevével van megjelölve, legyen az jelen vagy távol; a koszoru a férfiak számára keresztalakban vannak kötve, míg a nők részére kör alakban. -- A feldobást az a személy végzi, a kinek a nevet viseli, vagy ha ő nincs jelen akkor más által helyettesítettik és ha a koszoru meg áll a fedélzeten, akkor azt jelenti, hogy az éven keresztül jó sorsa lesz, míg ha lecsik, akkor az malum

omen (rosz jel) és azt jelenti, hogy az év lefolyása alatt meg is halhat.

IV. *Foca* és *Palia*.

Julius havában (mindig ó naptár értendő) két ünnep fordul elő, a melyek iránt a falusiak, különösen nagy kegyelettel viseltetnek. Az első szt. Marina vértanunő, vagy a nép elnevezése szerint: *Foca*. E napon semmit sem dolgoznak, még szénagyűjtést sem végeznek, azt tartván, hogy ennek következtében szénájukba, házukba, vagy más épületekbe le fog csapni a menykő, vagy valamelyik családi tag tűzveszélynek lesz kitéve. A második ünnep Szt. Mária-Magdolna, vagy a nép elnevezése szerint: *Palia*. E napon szintén ünnepelek azon okból, mert hogyha dolgoznának akkor a *buzavetések* elragyásodnának (li s'a *pali holdele*).

Szintén ily nagy kegyelettel ünneplik meg Illés proféta és Szt.-Procopius napját is, vagy: *Precupul*-t, a mint ez

utóbbi-a nép nevezni szokta. A móczok azt tartják és hiszik, hogy ha ezen napokon dolgoznának, akkor *Harcodan* és *Darnados* két hatalmas és veszélyes szél kerekedik elő. *Harcodan* össze-vissza csavar alakjában fu, még *Darnados* egyenest.

A havasbeliek mesélik, hogy a régi időkben egy földes ur *Precup* napján dologra kényszerítette egyik *jobbágyát* s minthogy ez vonakodott, a nemes földesur, hogy megmutassa neki, miszerint ő nem fél kertjében levő hagymáját kezdte kapálni.

Nem telt bele sok idő és az említett szelek egyike előkerelkedett s felkapván a *nemest* kertjével együtt a bihar hegy csuesára tette le. Azon a helyen a hová a szél a földre terítette, a pásztorok mai napig is evésre éppen olyan jó hagymát találhatnak, mint a milyen a kertben termesztett és ezért a móczok a helyet: *a hagymák kertjének* (*Grădina cepelor*) nevezik.

Candrea György.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SZEGÉNY ILONA.

(Irta Vlăduța.)

I.

Büszke leány volt Plesesten Ilona az Ispas Vazul leánya. Nemesak szülei, de az egész falu büszkélkedett vele, mikor a tánczra ment, magas, karesu, tiszta öltözetű és hófehér arczú; fejedelemnői öltönyként csillogott rajta selyem inge a nap fényénél, pillékkal kivarva; a virágok pedig, melyeket ő hordott, szebbek voltak a mező minden virágánál; s higgadt beszéde és tekintete tele volt szerénységgel; midőn pedig ment, mintha nem is érintett volna földet, olyan gyorsan lépegetett; vasárnap eljöttek a legények más falvakból, hogy láthassák és mind mellette igyekeztek a körében lenni.

Pap György pedig a falu legderekabb legénye, hátra vágta kalapját szalagjánál fogva tarkójára és kevélyen mosoly-

gott bajusza alól, mert a tánczot ő vezette, ő kiáltotta a versecskéket, hogy mindig halgattad volna:

„Hej! *Büszke* az én községem.“

„Hej! Kit akarok, azt szeretem.“

s aztán szenvedélyesen rátekintett Ilonára majd az idegen legényekre, mintha mgnaná szemével: »Hasztalan rontjátok lábbeliteket erre felé, mert Ilona rátok sem hederít.«

Az ő járásáról, fésülködéséről beszélgettek a koresma pítvarában sorban ülő asszonyok; midőn pedig a falu férfiai, kik a nagy diófa árnyékában iddogattak, tréfálkozni kezdettek, egyszer csak felhangzék: „Ilona . . . jer ide . . .“ Ilona pedig ott hagyta a tánczot; nagy szelid özéhez hasonló szemében annyi varázs

s egész lényén annyi szépség, fény és vidámság ömlött el, hogy minden bajodat elfelejtetted, ha rá tekintettel . . .

„Ugyan hagyjatok leányomnak békét, meg ne igézzétek” kiáltá a pitvarból Smaranda az *Ispita* felesége, kissé fölemelkedvén a többiek közül, meg igazítván fején a keszkenőt . . .

Más kineve nem volí s midőn elgondolta, hogy holnap, holnapután férjhez kell hogy adjá, szemei előtt elsötétült a világ. Néhányszor megkísérelte, hogy megtudja, hogy merre jár leányának az esze, de Ilona a kérdéseket nem értette: ő a táncból a templomba ugyanazon tiszta és csendes szívvel fordult be; tiszta szemei mindenki felé ugyanazon ártatlansággal mosolyogtak; soha sem jutott eszébe, hogy valami különbség lenne azon legények között, a kikkel tánczolt.

Egykor Pap György midőn övénel főgva tánczolt vele a sokaságban, nem bírván magán uralkodni, hirtelen ölébe kapta és megcsókolta. — Néoroszlánként ugrott oda Smaranda . . .

„Kivájom a szemedet, gaz kölyök!”

„Ne te boszorka, miért berzenkedel annyira, hiszen talán nem ettem meg.”

Smaranda nem hallotta meg; kibontotta kezéből leánya kezét, hazavitté mint valami czellengő gyermeket. Attól a naptól kezdve nem vitte többé a tánczba. És úgy örködött felette, mint szeme fényére, éjszaka nem bír esendesen aludni, úgy tetszett mintha suttogást és lépéseket hallana az ablak alatt; sok mindenfélét összegondolt; a szin alatt kériúzó barnok szuszogása, a falevelek susogása, az oda künn történt legkisebb zaj ijesztő látványokat ébresztettek beteges lelkében; a padláson hangokat hallott, korommal-bekent sötét arczú tolvajokat látott, a mint puskáikat az ablak felé irányították, készen állva a lövésre és várta a szörnyű esattanást, mialatt lélekzetét visszafojtotta.

Szt. Péter böjtkor átjött Munzát községből Katalin a Vazul nővére s mint ügyes és jó száju nő mindent rendbe hozott.

»Hagyd el Smaranda, ne busítsd szivedet, tégy úgy, amint én mondom s meglásd, hogy jól fog kiütni.« Ő is egyedül van szüleinél s nincs semmi gyenge oldala . . . derék emberek, a falu előkelői . . .

»Legyén, ha te mondog . . . s Smaranda nem birt többet szólani. Érezte, hogy valami szorítja a torkát. Szemei könnyben usztak.

II.

Már hogyan ne tudnánk? hiszen gyakran eljárt a mult nyáron hozzánk a tánczba, hogy mindig félre üljön

Haj, mint idegen ember . . . Te Dinu, anyámé, szólj már te is valamit, mert még azt hiszik, hogy néma vagy. Avagy talán nem szereted a leányt. talán azt mondog, hogy csunya . . . tudom is én?

Dinu távolabb ült a láda végén, a földet nézte s kalapját forgatta kezeiben. Ilona egy macskát becézött, a mely font s fejét hajtogatta. Katalint ölte a nevetés. Valami jutott eszébe, mert jelt adott a más két asszonynak, — mind a hárman az ajtó felé mentek és valamit suttogtak, erre fengeteg nevetésbe törtek ki: aztán Smaranda helyre igazítván hangját:

»Na, csókoljátok meg egymást gyermekek . . . lássuk . . .«

Dinu olyan veres lett, mint a czékla, Ilona pedig felvetvén szemeit aggálylally tekintett anyjára.

»Rajta Dinu, anyámé, mozdulj, hát azt akarod, hogy a leány menjen hozzád? Hagyd a manóba azt a kalapot, mert elégét forgattad.«

A legény szégyenkedve, néhány lépést tett előre, kisimitván keze fejével szőke bajuszát. Megállott a leány előtt s a fejét a három nő felé fordítván, mondá szomorú hangon kétségbeesve:

Ee ha nem akar . . .

„Ilona csókold meg te leány létedre, mert ő szégyenli . . .“

Mindkettő félénk, ügyetlen, megragadják egymás kezét és megcsókolják

egymást. Smarandának megtöltök könyvekkel szemoi.

»Adjon isten nektek szerenesét . . . legyetek okosok, szeressétek egymást és éljetez jol.«

De a fiatalok semmit sem hallanak, nem látnak és nem értenek. — Földre szegzett szemekkel, hallgatagon, ülnek mind a ketten a padlásig felhalmozott ágymelletti ládácskán: a maeska köztük fon és enyeleg, kezeik egymást simogatják öntudatlanul . . .

Ilonának most eszébe jutott, hogy ez a szép legény az, a ki minden vasárnap eljött a tánczra s a ki ott félre állott a szaruval fényesített botjára támaszkodva, mind csak őt nézte; nem ivott, nem beszélt senkivel és egyetlen egyszer sem fogott a tánczhoz. Neki akkor olyan szomorúnak tetszett, hogy azt hitte, hogy talán édes anyja halt meg s részvétellel tekintett reá.

Szer ted-e kérdezé Smaranda, midőn leányával maradott.

Ilona félénken tekintett anyjára valamit akart mondani, ajkai reszkettek és sírásba tört ki.

Smaranda megrémülve kapta karjaiba:

Mi bajod? szólj édes anyámé, mondj el nekem mindent. S a mint te akarod, ugy legyen.

Ilona fojtott hangon hebegé:

Édes anyácskám, nem akarok idegenbe menni, nem akarok mellő'ed eltávozni.

Ugyan hallgass leány, hát az a Munzát talán tul van a világon? Mibe kerül ama hegyen átmenni? Nem akarsz örömnkre lenni . . . hisz mindennap lát-hatjuk egymást. Ettől ne tarts Ilonácskám.

A szegény anyának is szakadt meg a szive, midőn elgondolá, hogy egy hét mulva pusztán marad a háza; de midőn kénytelenek vagyunk másokat vigasztalni, ugy tetszik mintha elfelejtenők a magunk buját.

Te csak annyit mondj meg nekem, ha szereted-e?

Szeretem anyám, de ha elgondolom. Ej, hagyd el, ne gondolkozz még te is

most . . . Eredj, nézd csak, jő a telén, szaladj, zárd be a borjut . . .

A nap lehanyatlott. A *Csendes* benyújtá nyakát a kapun és böggött, olyan szomorú volt még az ő böggése is! A borju meghallotta a kert végében és felelt s aztán rohant, rohant föltartott farkokkal, előre vetett lábakkal.

Oh szegény, hogyan vonzódik anyjához!

És Ilona is vitte, mintegy ölében, hogy ne okozzon neki fájdalmat s aztán elzárta. A borju vergődött az Ilona ölében. Igy fogják őt is anyja öléből elrabolni . . .

III.

Ősz van. Dinu-befogott és két kiló buzát elvitt a vásárra. A „tatárkeresztnél,“ a hol az ut elválk, még egyszer fejét visszafordítja és hosszasan néz a templom melletti fehér házikóra és mialatt a többi szekeresek ugy danoltak, hogy völgy visszhangzott bele, ő gondolatban méregette a vásárig és visszafelé való utat és örökkévalóságnak tetszett, a mig azt a házat ismét megláthatja.

Ilona kilépett egy rosta szemmel, hogy enni adjon a majorságnak, azonban az ajtóban némi szédülést érzett, lábai térdben meglágyultak s képe hirtelen izzadni kezdett. Leült a küszöbre és az éhes majorság neki esett a rostának.

Ilona elüzte őket, egy maroknyi szemet markolt és szétszórta, egy falevél sem mozgott

A nap a fagalyak között lassanként kiemelkedett. Ilona mozdulatlanul ült a küszöbön. Szemei azon erdőt keresték, a mely a hegy szemben levő oldalát borítja. Onnan felől jött ő ezelőtt két hónappal, megrakott szekeren, nagy vigság, cigányzene, rikoltozások és pisztolyropogtatások között.

Oh mennyire fűjt szive, miként sirt s mennyire szeretett volna azokban az órákban meghalni; és senki sem értette. Vágyó gougolatai átrepülnek az erdőn és feltűnnek Plescest völgyében, látja az ösvényt, a mely egyenesen vonul a tisztáson át és házukhoz vezet, látja a kapu